

je saboru Nikola Tomašić rekao kako je činjenica da su u Hrvatskoj gospodarske prilike vrlo loše. Ustvrдио je da su lošije nego drugdje jer zbog izostanka nove financijske nagodbe prema stvarnom stanju javni tereti rastu a javni dohoci se snižavaju. Ujedno je istaknuo da se time što je na željeznicama uredovni jezik mađarski ne poštuju ustavna prava Hrvatske.⁴⁹

6.

Ban je pak održao u Saboru zadnji govor 17. lipnja te, čuvši govore opozicije, tajno noću napušta Zagreb. Čini se da su upravo nemiri u Križevcima i okolici silno uznemirili bana jer je to mjesto bilo na glavnoj pruzi koja je povezivala Hrvatsku s Budimpeštom, središtem kraljevstva Krune sv. Stjepana, pa je bio opasan i put željeznicom od Zagreba do Koprivnice. Odlazi u Beč i Budimpeštu i vraća se u Zagreb 9. svibnja te traži od zapovjednika domobranstva podmaršala Gjüre Čanića da i domobranstvo sudjeluje pri održavanju i uspostavi javnog reda i mira. Ministar predsjednik Széll podnio je 16. lipnja demisiju svog kabineta zbog višemjesečne parlamentarne opstrukcije, a Stjepan pl. Tisza, kojega je kralj istog dana imenovao mandatarom, nije uspio dogovoriti novu vladu. Nakon razgovora s Khuenom Héderváryjem kralj je 27. lipnja 1903. povjerio ovome taj zadatak i Khuen je u tome uspio, imenovavši Nikolu pl. Tomašića za hrvatskog ministra. Ovim imenovanjima Khuen Héderváry je prividno spasio svoj ugled ali i nastojao da se Hrvatska i dalje vodi na isti način. Stoga je, usprkos izvjesnih promjena, došlo do premalih promjena i nezadovoljstvo stanjem u Hrvatskoj i dalje je postojalo. Nakon nekoliko dana postavljen je za novog bana u Hrvatskoj Teodor Pejačević (Pejacsevich) iz Našica. On je odmah po dolasku u Zagreb 16. srpnja otišao u klub Narodne stranke koji je vodio grof Stjepan Erdödy te je istaknuo kako i on pripada Narodnoj stranci te da će se zalagati za dobru i poštenu upravu, ali se po svemu vidjelo da će nastaviti politiku svog prethodnika.⁵⁰ To je bio povod da su se diljem Hrvatske nastavile održavati narodne skupštine s modificiranim ili bolje izraženim traženjima.

7.

Nakon odlaska Khuena stanje se polagano smiruje ustupcima s jedne i s druge strane. Seljaci pojedinih sela morali su platiti cijenu dolaska vojske za gušenje bune, a dugotrajni sudski procesi s kažnjavanjem seljaka teško su pogodili ionako vrlo siromašan narod.

49 Isto, str. 41-42.

50 Isto, str. 101-103.

Ipak, vlasti su shvatile kako mnogo toga moraju mijenjati u odnosu na Hrvatsku. Međutim, nije došlo ni do revolucije ni do nove financijske nagodbe, već je financijski odbor 22. prosinca 1903. g. predložio da se ista produži, a deficit u proračunu Hrvatske i Slavonije da se dade iz zajedničke blagajne kao predujam.⁵¹ Ipak je poslije 1903. g. pritisak mađarskih vlasti ponešto oslabio, osobito nakon što je Narodna stranka prestala djelovati. Na vlast 1906. g. dolazi Hrvatsko-srpska koalicija pa je izdano i nekoliko dozvola za nove tvornice, povećao se broj društava raznih vrsta, a narod i grada i sela se povezo u zaštiti prava ustanovljenih Hrvatsko-ugarskom nagodbom. Stjepan Radić je veći dio 1903. g. proveo u zatvoru⁵² te tako nije bilo nikoga tko bi stao na čelo bune, pa se je činilo da iza tog pokreta nitko ne stoji. Pitanje je što bi se desilo da je Radić bio na slobodi. To možemo samo nagađati pa historičari i ne razmatraju tu mogućnost, a niti Stjepan Radić, zastrašen krvavim ishodima nekih buna, nije želio priznati svoju ulogu, opredijelivši se do kraja života na borbu bez sile, dakle za mirotvorstvo.⁵³

Poslije 1903. godine Stjepan Radić se i dalje oslanja na križevački, ludbreški i đurđevački kraj više nego na druga područja Hrvatske pa je i osnivanje Radićeve stranke, kao i Radićeve tiskare, nezamislivo bez osoba s ovog područja. Iako je pokret 1903. bio ugušen, poslije njega politika u Hrvatskoj dobiva posve nove karakteristike, a zahtjevi za općim pravom glasa, demokratizacijom društva i poboljšanjem gospodarstva putem školovanja domaćih kadrova i koncentracije domaćeg kapitala, čuju se mnogo češće nego prije.

Summary

The National Movement in 1903 in the Križevci district

Key words: the National Movement in 1903, Stjepan Radić, Križevci, Križevci region

The National Movement in 1903 lasted longer than a fortnight in Križevci and the Kalnik villages and was suppressed with difficulty by using the gendarmerie and military forces even though a lot of the insurgents

51 Isto, str. 153.

52 JANJATOVIĆ, *Stjepan Radić. Progona - zatvori - suđenja - ubojstvo 1889.-1928.*, str. 104-109.

53 Željko HOLJEVAC, Stjepan Radić i Milan Marjanović o narodnom pokretu 1903. godine, *Časopis za suvremenu povijest* 37/3, Zagreb, 2005., str. 579-872, na str. 713, 719.

were already detained. The common people requested that reforms be undertaken which would help the advancement of Croatian economy and the employment of local people in the sectors of trade, transportation and administration with the proposition that Croatian must be used in the transportation sector and tax offices despite the fact that taxes were collected by the Hungarians. The rebellion of the populace was impossible to put down from April to June of 1903, when civil governor (ban) Khuen Héderváry left his position, because as soon as the rebellion was put down in one location, it again broke out in a different one. That is exactly what points to the fact that the rebellion was organized and had a clear idea behind it and I believe, based on Radić's analyses of the state of the nation, that the

person responsible for that was Stjepan Radić himself. The people's rebellion seemed disorganized due to the fact that he was arrested when the Movement started. In any case, the Movement in 1903 could be likened to a blazing fire which spread uncontrollably. The requests of the people were of economic, national and social nature and showed that the political status of Croatia under Hungary had to change, which meant that the Croatian-Hungarian Settlement had to be observed and financial relations needed to be modified.